

**İSLAM KELAMINDA
NEDENSELLİK VE
ADETULLAH**

Yusuf OKŞAR

AKADEMİSYEN
KİTABEVİ

© Copyright 2018

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademişyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-605-258-092-9

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Akademişyen Dizgi Ünitesi

Kitap Adı

İslam Kelamında Nedensellik ve
Adetullah

Yayıncı Sertifika No

25465

Yazar

Yusuf OKŞAR

Baskı ve Cilt

Sonçağ Matbaacılık

DOI

10.37609/akya.1884

Yayın Koordinatörü

Yasin Dilmen

GENEL DAĞITIM

Akademişyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Felsefenin temel problemlerinden biri olan nedensellik, hem Allah-âlem ilişkisinde hem de varoluşun açıklanmasında önemli bir yer işgal etmektedir. İslam düşünce tarihinde din-felsefe ilişkileri çerçevesinde temayüz eden bu problem birçok meseleyle yakından ilgilidir.

Greklere, Helenistik ve Yeni Eflatuncu felsefelerden alınan kavram ve yorumların hicri 3.Yüzyıldan itibaren İslam dünyasında serbest bir araştırmaya ve felsefi-akli bir uyanışa sebep olduğu bilinmektedir. Bu minvalde gelişen felsefi tartışmaların da oldukça çetin geçtiği ortadadır.

Aristo'nun nedensellik anlayışı ve felsefe dünyasındaki etkilerinin İslam düşüncesi açısından ortaya çıkardığı çelişkilerin ve problemlerin çözümü büyük önem arz etmektedir.

İslam filozofları ve kelamcılarının tabii âlemin içerisinde cereyan eden fiziki gerçeklikleri ve bu gerçekliklerin işleyişinin nasıl olduğu noktasındaki açıklamaları ve bakış açıları geniş bir alanda yankı bulmuştur. Özellikle Gazzâlî düşünce sisteminin felsefi verilere yönelttiği ciddi tenkitler ve bu tenkitlere İbn Rüşd'ün verdiği cevaplar bu problemin daha fazla belirginleşmesine imkân vermiştir.

Son dönem bilim dünyasının ortaya koyduğu yeni evren fikirleri Allah'ın mutlak iradesine daha fazla yer vermenin doğruluğuna işaret etmektedir.

Özellikle nübüvvet anlayışı içerisinde incelenmesi son derece gerekli olan mucize olgusunun imkânının ortaya konması İslam inancı açısından büyük önem arz etmektedir.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü ilkçağ ve doğa filozoflarından başlayarak açıklamaya çalıştığımız evren anlayışını atomculuk ve Mutezile atomculuğu ile oluşturduk

İkinci bölümde ise Aristo'nun dört neden fikrinden doğan nedensellik anlayışını, tarihi ve sistemleşme sürecini izah ettik.

Üçüncü bölümde nedenselliğin İslam felsefesindeki yankılarını inceledik. İbn Rüşd ve Gazzâlî tartışmasını kronolojik sıraya uymadan aynı yerde vermemizin nedeni meselenin İslam dünyasındaki fark-

lı algılanışlarını hem de Adetullah kavramının nedensellikten ne gibi ayrıcalıklarının olduğunun daha sağlıklı izahını yapmaktır. Ayrıca bu bölümde özellikle Mutezile de var olan tevlid ve tevellüd fikrini işledik.

Son olarak dördüncü bölümde Sünnetullah kavramını ve bu kavramın tarihi seyri içerisinde Adetullah fikrine nasıl dönüştüğünü anlattık. Bu kısmın sonunda ise son dönem biliminin ortaya koyduğu verilerle Adetullah fikrinin paralelliğini ve mucizenin imkânını izah etmeye çalıştık.

Tezimizin bu hale gelmesinde her türlü emeği ve teşvikinden dolayı aileme, hocalarıma ve özellikle yardım ve tavsiyelerini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. İsmail YÜRÜK'e sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ayrıca İF2007 YL1 No'lu projemizi destekleyen Çukurova Üniversitesi'ne teşekkür ederim.

Yusuf OKŞAR

KISALTMALAR

A.g.e.	:	Adı geçen eser
A.g.m.	:	Adı geçen madde
AÜİFD	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
UÜİFD	:	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	:	Çeviren
DEÜİFD	:	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Fak.	:	Fakülte
H.h.	:	Hicri
Haz.	:	Hazırlayan
Krş.	:	Karşılaştır
M.	:	Miladi
mad.	:	Maddesi
Mat.	:	Matbaası
MEBİA	:	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Neşr.	:	Neşreden
Ö.	:	Ölüm tarihi
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfa sayısı
Tah	:	Tahkik
Ter.	:	Tercüme eden
TDVİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Trz.	:	Tarih yok
Thk.	:	Tahkik eden
UÜİFD	:	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ünv.	:	Üniversite
DÜİF	:	Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve diğerleri
Yay.	:	Yayınlar

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı	1
1.2. Konunun Kapsamı	2
1.3. Araştırmanın Metotları	3
1.4. Nedensellik ve Adetullah Konusundaki Anlayışlar	4
1.5. Problemin Kökeni	6
1.6. Doğa Felsefecilerinin Doğa Hakkındaki Görüşleri	8
1.7. Atomculuk	13
1.7.1. Abdera Okulu	13
1.7.2. İslam Kelamında Atomculuk	15

BÖLÜM 2

NEDENSELLİK	23
2.1. Neden Kavramı Üzerine	23
2.1.1. Neden Kavramının Başlangıcı	25
2.1.2. Nedenselliğin Sistemleşme Süreci	26
2.2. Nedensellik Kavramı	30
2.3. Nedenselliğe Mekanikçi (Düzenekçi) Yaklaşım	32
2.3.1. Newton	33
2.3.2. Descartes	35
2.3.3. Immanuel Kant	37
2.4. Determinizm ve İndeterminizm	41
2.5. Zorunluluk Nedir?	45
2.6. Rastlantı Kavramının Felsefedeki Yeri	49
2.7. Zorunsuzluk Doktrini	54
2.7.1. Emile Boutroux	56
2.7.2. David Hume	57

BÖLÜM 3

İSLAM FELSEFESİNDE NEDENSELLİK

DÜŞÜNCE	65
3.1. İslam Kelamında Nedensellik	65
3.2. İslam Felsefesinde Nedensellik	71
3.2.1. Kindi	71
3.2.2. İbn Sina	73
a. Maddi Sebep (el-İllet el-Unsuriyye)	74
b. Şeklî Sebep (el-İlleti el-Suriyye)	75
c. Fail Sebep (el-illet el-failiyye)	75
b. Gaye Sebep (el-İlleti el-Gaiyye)	76
3.2.3. Sudur Nazariyesi	77
3.2.4. İbn Rüşd ve Gazzâlî'nin Nedensellik Tartışması	82

BÖLÜM 4

İSLAM KELAMINDA ZORUNLULUK VE

ÂDETULLAH	87
4.1. Sünnetullah Kavramı	87
4.2. Sünnetullah İfadesinin Tarihi Seyri	90
4.3. Sünnetullahın Kur'an Açısından Değerlendirilişi	92
4.4. Âdetullah Kavramının Anlamı	96
4.5. Kelamın Âdetullah Kavramına Bakışı	99
4.5.1. Eşariyye	99
4.5.1.1. Ebu'l Hasan el-Eş'ari	102
4.5.1.2. Bakıllani (ö: 1013)	106
4.5.1.3. Cüveyni	110
4.5.1.4. Gazzâlî	112
4.6. Mucize ve Âdetullah Arasındaki İlişki	119
4.7. Günümüzde Nedensellik ve Âdetullah'ın Değerlendirilmesi	125
KAYNAKÇA	136

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed (1986), *Tevhid Risalesi*, (Çev; Sabri, Hizmetli), Fecr Yayınları, Ankara.
- Abdulkhak, Adnan (1988), “*Farabi*” mad., M.E.B. İslam Ansiklopedisi, MEB Basımevi, İstanbul.
- Abdulkerim Zeydan (1997), *İlahi Kanunların Hikmetleri (Sünnetullah)*, (çev; Nizameddin Saltan), İhtar yayınları, İstanbul.
- Adivar, A. Adnan (1994), *Tarih Boyunca İlim ve Din*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Afşar, Timuçin (2000), *Descartes’çi Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, Bulut yayınları, İstanbul.
- Agâh, İ. Çubukçu (2004), *Gazzâlî ve Şüphecilik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Akarsu, Bedia (1998), *Felsefi Terimler Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Altıntaş, Hayrani (2002), *İbn Sina Metafiziği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aristoteles (1996), *Metafizik I*, (Çev; A. Arslan), Sosyal Yayınları, İstanbul.
- (2001), *Fizik*, 194b, çev. Saffet Babür, YKY, İstanbul.
- Arslan, Ahmet (1999), *İslam Felsefesi Üzerine* (Bir İslam Felsefesi Var mıdır? Adlı Makale İçinde), Vadi Yayınları, Ankara.
- Atay, Hüseyin (1974), *Farabi ve İbn-i-i Sina’ya Göre Yaratma*, A.Ü.İ. F. Yayınları, (doçentlik tezi), Ankara.
- (2001)*İbn Sina’da Varlık Nazariyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aydın, Mehmet S. (2000), *İslam Felsefesi Yazıları*, “ İkbal’in Felsefesinde Allah-Âlem İlişkisi”, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- (2002), *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Bağçeci, Muhittin (1992), “*Sünnetullah*”, Şamil Yayınları, İstanbul.
- Bağdadi, Abdu’l-Kahir b. Tahir (1968), *Usulu’-d-Din*, Devlet Matbaası, Neş. Daru’l Funun, İstanbul.
- Bakillani, Kadı Ebu Bekr (1957), *Kitabu’-Temhid*, Nşr; Richard J. Mc Carthy, Beyrut.
- Bayraktar, Mehmet (2001), *İslam Felsefesine Giriş*, TDV: Yayınları, Ankara.
- Birand, Kamuran (1987), *İlkçağ Felsefe Tarihi*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara.
- Boutroux, Emile (1998), *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu Hakkında*, (Çev; H.Z. Ülken), M.E. B. Yayınları, İstanbul.
- Bolay, Süleyman Hayri (1989), *E. Boutroux’da Zorunsuzluk Doktrini*, MEB. Yayınları, İstanbul.
- (1976), *Aristo Metafiziği ile Gazzâlî Metafiziğinin Karşılaştırılması*, Ankara.
- Bulut, H. İbrahim (2002), *Kur’an Işığında Mucize ve Peygamber*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cürcani, Seyyid Şerif (816/1413), (1283 h.), *Tarifât*, Dersaadet.
- (1239 h.), *Şerhu’l-Mevâkıf*, Daru’l-Tabaatil Amire, Hacı İbrahim Saib, İstanbul.
- Cüveyni, İmamü’l-Haremeyn Ebu’l-Meali (1992), *Kitabu’l İrşad*, Nşr; Es’ad Temim, Beyrut.
- Çankı, Mustafa Namık (1954), *Büyük Felsefe Lügati*, C. 2, Cumhuriyet matbaası, İstanbul.

- Dağ, Mehmet (1978), İmamı' l Haremeyn el-Cüveynide Âlem ve Allah Görüşü, (*basılmamış doçentlik tezi*),Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.
- Davies, Paul (1994), *Tanrı ve Yeni Fizik*, (Çev; Murat Temelli), İm Yayın Tasarım, Ankara.
- Demircioğlu, Mağdule (2000), “Doğa Bilimlerinde Determinizm ve İndeterminizm Problemleri”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Denkel, Arda (1992), *Anlam ve Nedensellik*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Doğan, Mehmet (1994), *Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Düzen, İbrahim (1991), *Aziz Nesefti'ye Göre Allah Kainat ve İnsan*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Düzgün, Ş. Ali (2005), *Allah Tabiat ve Tarih*, Lotus Yayınları, Ankara.
- Einstein, Albert (1990) *Dünyamıza Bakış*, (Çev: S.Eyüboğlu, A. Erhat), Alan Yayınları, İstanbul.
- El-Mucemu 'l-Arabi 'l-Esasi*, Larousse, Alecso(Arapça-Arapça Sözlük), Diffusion Larousse, (1989).
- Erdem, Hüsamettin (2000), *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Hü-Er Yayınları, Konya.
- Esed, Muhammed (1996), *Kur'an Mesajı(Meal-Tefsir)*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Eş'ari, Ebu'l-Hasen (2005), *el-İbane an Usuli'd-Diyane*, (Çev; Mustafa Çevik), İlahiyat Yayınları, Ankara.
- (2005), *Makalatü 'l-İslamiyyin ve İhtilafü 'l-Musallin (ilk dönem İslam mezhepleri)*, (Çev; Mehmet Dalkılıç, Ö. Aydın), Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- Fahri, Macit (1987), *İslam Felsefesi Tarihi*, (Çev; Kasım Turhan), İklim Yayınları, İstanbul.
- Farabi (1974), *Tahsilü's-Saade*, (Çev; H. Atay: Eflatun Felsefesi-Aristo Felsefesi), A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara.
- (2004), *Aristo Felsefesi (Farabi'nin Üç Eseri içinde)*, (Çev; H.Atay), Morpa Yayınları, İstanbul.
- (1980), *Es-Siyasetü 'l-Medeniyye*, (Çev: M.Aydın, A.Şener, M.R. Ayaz), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Fazlurrahman (1976), *İslamiyet ve İktisadi Adalet Meselesi*, (Çev; Y. Ziya Kavakçı), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- (1984), *Islamic Methodology In History*, Islamic Research Institute, Ind. Reprint, Islamabad.
- Frolov, İvan (1997), *Felsefe Sözlüğü*, (çev. Aziz Çalışlar), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed (1962), *Tehafütü 'l-Felasife*, (Tahkik; Süleyman Dünya), Daru' l Maarif, Nil Yayınları, Kahire.
- Gökberk, Macit (1993), *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman (2001), *Kelam*, Tekin Dağıtım, Konya.
- Güçlü, A., Uzun E. (2003), *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Güzel, Abdurrahim (1991), *Karabaği ve Tehafütü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hañcerlioğlu, Orhan (2000),*Felsefe Sözlüğü Düşünürler Bölümü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- (2004), *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Heimsoeth, Heinz (1993), *Immanuel Kant'in Felsefesi*, (Çev; T. Mengüşoğlu), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Heisenberg, Werner (2000), *Fizik ve Felsefe*, (Çev; Yılmaz Öner), Belge Yayınları, İstanbul.

- Hoffman, Banesh (1995), *Einstein; Yaratıcı ve Başkaldıran*, (Çev. Celal Kapkın), Evrim Yayınları, İstanbul.
- Hume, David (1976), *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, (Çev; Oruç Aruoba), H. Ü. Yayınları, Ankara.
- (1962), *On Human Nature and The Understanding*, Edited by A. Flew, Collier Macmillan Publishers, London.
- (2006), *A Treatise of Human Nature* (Oxford Philosophical Texts): David Fate Norton, Mary J. Norton: Books.
- (1986), *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, (Çev; Sermin Evrim), MEB. Basımevi, İstanbul.
- (1992), *Enquiries, Concerning Human Understanding and Concerning The Principles of Morals*, Edited by L.A. Shelby-Bigge, Clarendon Press, Oxford.
- İbn Rüşd (1964), *Tehafütü'l-Tehafüt*, (Tah; Süleyman Dünya), Daru'l Maarif Bimısır, Nil Yayınları, Kahire.
- (1985), *Felsefe-Din İlişkileri (Faslu'l-Makal, el- Kesf an Minhaci'l- Edille)*, (Haz; Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- İbn Sina (2004), *Risaleler*, (Çev; A. Açıkgenç, H. Kırbasoğlu), Kitabiyat Yayınları, Ankara.
- Şifa (2004), *Fizik I*, (tah. ve çev; M. Macit-F. Özpilavcı), İstanbul.
- (1953), *Uyunü'l-Hikme*, (Tah; H. Z. Ülken) T.T.K. Yayınları, Ankara.
- (2005), *Şifa, Metafizik II*, (çev; Ekrem Demirli-Ömer Türker), Litera Yayınları, İstanbul.
- İzmirli, İsmail Hakkı (1995), *İslam-Türk Ansiklopedisi*, M.E. B Yayınları, İstanbul.
- Izutsu, Toshihiko (2003), *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Çev; Selahattin Ayaz), İstanbul.
- Kant, Immanuel (1993), *Arı Usun Eleştirisi*, (Çev; Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.
- (1980), *Pratik Aklın Eleştirisi*, (Çev; İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk), H. Ü. Yayınları, Ankara.
- Karadeniz, Osman (1999), *İlim ve Din Açısından Mucize*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- Kindi (1994), *Felsefi Risaleler*, (Çev; Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul.
- Komisyon (2003), *Kur'an Yolu*, D.İ.B. yayınları, Ankara.
- Kuhn, Thomas S. (1994), *Asal Gerilim*, (Çev; Yakup Şahan), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Kumanlıoğlu, H. Fehmi (1990), "Adetullah" mad., *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul.
- Kurtubi (1997), *el- Câmîu li- Ahkâm'il Kur'an*, çev: M. Beşir Eryarsoy, Birinci Baskı, Buruç Yayınları, İstanbul.
- Lange, F. A. (1998), *Materyalizmin Tarihi*, (Çev: A. Arslan), Sosyal Yayınları, İstanbul
- Leaman, Oliver (2000), *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş*, (Çev; Turan Koç), İz Yayınları, İstanbul.
- Macit, Muhittin (1995), *Gazzâlî'nin Determinizmi Eleştirisi*, *Yüksek Lisans Tezi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Margenau, Henry-Varghese, R. Abraham (2002), *Kosmos, Bios, Teos*, (Çev; Ahmet Ergenç), İstanbul.
- Mermer, Yamina B. (1998), *Bilimin Marifetullah Boyutları*, Karakalem Yayınları, İstanbul.
- Mermer, Yamina B. Karabaşoğlu, M. Demirci, Senai (2007), *Bilimin Öteki Yüzü*, Karakalem Yayınları, İstanbul.

- Mevdudi (1997), Ebu'l Â'lâ, *Tefhîmu'l Kur'an*, (Çev: Komisyon), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Morrison, A. Cressy (1986), *İnsan, Kâinat ve Ötesi*, (Çev; B. Topaloğlu), Nesil Yayınları, İstanbul.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul.
- Nasr, Seyyid Hüseyin (1995), *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*, (Çev; Şehabeddin Yalçın), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Neşşar, Ali Sami (1999), *İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu II*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Newton (1998), *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri*, (Çev; A. Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.
- Ormsby, Eric Lee (2001), *İslam Düşüncesinde İlahi Adalet Sorunu*, (Çev; Metin Özdemir), Kitabiyat, Ankara.
- Ökten, Âdem (2003), "Nedensellik, Zorunluluk ve Rastlantı Kavramlarının Felsefe İle Bilimde Anlam ve Kullanımları", *Yüksek Lisans Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Öner, Yılmaz (1985), *Pozitivizmi Eleştirmek*, Metis yayımları, İstanbul.
- Özçınar, Şahin (1997), Bilimde Nedensellik İlkesi Açısından Olgucu Felsefe Üzerine Eleştirel Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara
- Özsoy, Ömer (1995), *Sünnetullah*, Fecr Yayınları, Ankara 1995.
- Öztürk, Yener (2004), "Kur'an Perspektifinde Kozalite Problemi veya Sebeplerin Varoluştaki Etkisi", İlahiyat Yayınları, Ankara 2004.
- (2001), *Kozmolojik Bağlamda Zorunlu İlliyyet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım*, C. 3, sayı; 2, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Pagels, Heinz R. (2003), *Kozmik Kod I*, (Çev; Nezihe Bahar), Doruk yayımları, İstanbul
- Pazarbaşı, Erdoğan (1996), *Kur'an ve Medeniyet*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Penrose, Roger (2004), *Fiziğin Gizemi (Kralın Yeni Usu II)*, Tübitak Yayınları, (Çev; Tekin Dereli), Ankara.
- Planck, Max (1987), *Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Mekanikliğine Giriş*, (Çev; Yılmaz Öner), Alan Yayınları, İstanbul.
- Plotinus (1966), *The Enneads*, (İngilizce'ye çev. Stephen Mac Kenna), Faber and Faber Limited, London.
- Politzer, Georges (1977), *Felsefenin Temel İlkeleri*, (Çev: Galip Üstün), İstanbul.
- Prigogine, İlya (1999), *Kesinliklerin Sonu*, (Çev; Süheyla Sarı), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Purcell, M.Edward, Nasuhoğlu Rauf (1979), *Berkeley Fizik Programı(mekanik)*, (Çev; Oğuzcan Özaltın), Güven Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Razi, Fahreddin (2002), *el-Muhassal*, (Çev; H. Atay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Russel, Bertrand (1996), *Batı Felsefesi Tarihi*, (Çev. Muammer Sencer), say yay., İstanbul.
- Sabuni, Muhammed Ali (1998), *Safvetü'l-Tefasir*, İkinci Baskı, Beyrut.
- Sena, Cemil (1974), *Filozoflar Ansiklopedisi*, c. 1 (A-D), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- (1976), *Filozoflar Ansiklopedisi*, c. 3 (I-Q), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Siddiki, Mazharuddin (1990), *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Şehrîstani (2005), *el-Milel ve'n-Nihal (İslam Mezhepleri)*, (Çev; Mustafa Öz), Ensar

Neşriyat, İstanbul.

Taylan, Necip (1989), *Gazzâlî'nin Düşünce Sisteminin Temelleri*, M.Ü. İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul.

—————(1994) *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, M.Ü. İ.F. Yayınları, İstanbul.

—————(2000), *İslam Düşüncesinde Tanrı Sorunu*, Şehir Yayınları, İstanbul.

Teghrarian, Souren (2003), “Nedensellik ve Mucizeler Üzerine Gazzâlî ve Hume”, (Çev; Fethi Kerim Kazan), *Tabula Rasa*, Tuğra Matbaası, Yıl; 3, Sayı; 9, Eylül-Aralık, Isparta.

Topaloğlu, Bekir (1988), *Kelam İlmi*, Damla Yayınları, İstanbul.

Toktaş, Fatih (2004), *İslam Düşüncesinde Felsefe Eleştirileri*, Klasik Yayınları, İstanbul.

Turhan, Kasım (1992), *Amiri ve Felsefesi*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, İstanbul.

Türk, Hüseyin (1996), *İnsanın Biyokültürel Eğilimi*, Bilim Yayınları, Ankara.

Türker, Mubahat (1956), *Üç Tehafüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti*, T. T.

K. Basımevi, Ankara.

Ülken, Hilmi Ziya (1947), *İslam-Türk Ansiklopedisi*, M. E. B. Neşriyat, İstanbul.

—————(1998), *İslam Felsefesi (kaynakları ve etkileri)*, Ülken Yayınları, İstanbul.

—————(1946), *İslam Düşüncesi: Türk Tefekkür Tarihi Araştırmalarına Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Vehbe Zuhayli (2005), *Tefsirü'l Münir*, (Çev; Hamdi Arslan), Bilimevi Yayımcılık, İstanbul.

Vorlander, Karl (2004), *Felsefe Tarihi*, (Çev; M. İzzet- O. Saadettin), (Günümüz Diline Aktaran; Yüksel Kanar), İstanbul.

Vural, Mehmet (2003), *İslam Felsefesi Sözlüğü*, Elis Yayınları, Ankara.

—————(2004), *Gazzâlî Felsefesinde Bilgi ve Yöntem*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

Weber, Alfred (1991), *Felsefe Tarihi*, (Çev. H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, İstanbul.

Wolfson, H. Austrin (2001), *Kelam Felsefeleri*, (Çev; Kasım Turhan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dinî Kur'an Dili*, (Sadeleştirilenler: İsmail Karaçam, v. dğr.), Azim Yayınları, İstanbul ty.

Yüksel, Emrullah(2005), *Sistematik Kelam*, İz Yayınları, İstanbul.

http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_474/474_21713.doc

www.felsefelik.com/yazkofelsefe

www.omu.edu.tr/akad/ilh/dergi.htm - 21k